

4. Gomola, A. (2014). "Image-Based Decoding of Phraseological Units in EFL." *Cognitive Linguistics*, 25(3), 456-478.
5. Belova, E. (2024). "Enlarging Students' Potential Vocabulary on the Basis of Phraseological Units Study." *IATED Digital Library*.
6. Zhang, Y., & Wu, X. (2023). "Project-Based Cultural Comparisons in EFL Contexts." *Journal of Language Teaching and Research*, 14(4), 789-802.
7. Ciocan, M. (2025). "Memory Strategies for Effective Idiom Learning." *RST Journal*.
8. Abdullayeva, M. (2025). "Equity and Accessibility in Education Systems." *International Journal of Formal Education*, 4(12), 41-46.
9. HSE Journal of Language and Education. (2025). "Enhancing EFL Students' Idiomatic Competence: Multimodal Approaches."
10. Raqamli Iqtisodiyot. (2023). "E-Learning Platforms for Phraseological Units in Secondary Education." *Raqamli Iqtisodiyot Ilmiy Elektron Jurnali*.
11. JDPU Scholars. (2023). "Linguo-Cultural Aspects of Studying Uzbek Phraseology." *JDPU Journal*.
12. Spanish-Russian Study. (2024). "ICT Integration in Phraseology Teaching." *Revista Portalín*, Universidad de Granada.
13. Uzbekistan Ministry of Education. (2025). *Digital Education Strategy 2025-2030*. Tashkent: Ministry Publications.
14. Norrick, N. R. (1985). *Semiotic Principles in Semantic Theory*. Amsterdam: John Benjamins.
15. Ebbinghaus, H. (1885). *Memory: A Contribution to Experimental Psychology*. New York: Teachers College Press. (Cited in Anki methodology contexts.)

"NOGIRONLIK" TUSHUNCHASI IFODALARINING MEDIYADA QO‘LLANILI MISOLIDA IJTIMOY LINGVISTIK TAHLILI

Yo‘ldosheva Shahodat Olimjon qizi

Xorijiy til va adabiyot yo‘nalishi

1-kurs magistratura talabasi, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E-mail: Shahodatyoldosheva05@gmail.com

Abidova Zilola Xabibullayevna

<https://orcid.org/0000-0002-3013-0063>

G‘arb tillari kafedrası Phd, katta o‘qituvchisi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada nogironlik tushunchasining jamiyat ongida qabul qilinishi va talqin etilishi ijtimoiy-lingvistik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda nogironlik bilan bog‘liq terminlarning mediya qo‘llanilishi, ularning nogironligi bo‘lgan shaxslar bilan ijtimoiy munosabat va muloqot jarayonlariga ta‘siri, shuningdek, bu terminlar asosida shakllanuvchi stereotiplarning sabablari va

oqibatlari o‘rganiladi. Maqolada nogironlikning tibbiy modeli va ijtimoiy modeli o‘rtasidagi farqlar yoritilib, zamonaviy inkluziv yondashuvning mazmuni ochib beriladi. Shuningdek, O‘zbekistonda nogironlikka oid qarashlarning o‘zgarishi, xususan, media matnlarida “imkoniyati cheklangan shaxs”, “nogironligi bo‘lgan shaxs” kabi ifodalarning qo‘llanishi tanqidiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, mediya ishlatiladigan terminologiya jamiyatning nogironligi bo‘lgan shaxslarga nisbatan munosabatini shakllantirishda muhim omil bo‘lib, to‘g‘ri va inkluziv til birliklaridan foydalanish ijtimoiy tenglikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Abstract. This article analyzes the perception and interpretation of the concept of disability in society from a sociolinguistic perspective. The study examines the use of disability-related terms in the media, their impact on social relations and communication processes with persons with disabilities, as well as the causes and consequences of stereotypes formed on the basis of these terms. The article highlights the differences between the medical model and the social model of disability and reveals the content of a modern inclusive approach. It also critically analyzes the changing views on disability in Uzbekistan, in particular, the use of expressions such as “disabled person” and “person with disabilities” in media texts. The results of the study show that the terminology used in the media is an important factor in shaping society's attitude towards persons with disabilities, and the use of correct and inclusive language units serves to strengthen social equality.

Tayanch so‘zlar: *nogironlik, nogironlikning ijtimoiy modeli, media, qahramon obrazi, stereotip, inkluziv muhit.*

Kirish. Nogironlik tushunchasi asrlar davomida turli yondashuvlar asosida talqin qilinib kelgan. Unga ba‘zan hayriya obyekt, ba‘zan esa tibbiy tashxis nuqtai nazaridan qaralgan. Uzoq yillar davomida jamiyatda nogironlik ko‘proq shaxsning individual muammosi sifatida baholanib, asosiy e‘tibor uning jismoniy yoki ruhiy cheklanishiga qaratilgan. Biroq XX asrda Britaniyada shakllangan nogironlikning ijtimoiy modeli ushbu yondashuvni tubdan o‘zgartirdi. Ushbu modelga ko‘ra, nogironlik insonning o‘zida emas, balki uning to‘laqonli ishtirokiga to‘sqinlik qiluvchi ijtimoiy, madaniy va infratuzilmaviy to‘siqlarda namoyon bo‘ladi.

O‘zbekistonda ham nogironlikka doir qarashlar so‘nggi yillarda sezilarli darajada o‘zgarib bormoqda. Ayniqsa, inkluziv ta‘lim, inkluziv bandlik va teng imkoniyatlarni ta‘minlashga qaratilgan islohotlar nogironlikning ijtimoiy modeliga yaqinlashish jarayonini tezlashtirdi. 2021-yilda O‘zbekiston Respublikasi tomonidan BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi ratifikatsiya qilinishi bu yo‘nalishdagi muhim qadam bo‘ldi.

Mazkur maqolaning maqsadi nogironlik tushunchasining mediya qanday ifodalanishini, ushbu ifodalar jamiyat ongida qanday tasavvurlarni shakllantirishini hamda nogironligi bo‘lgan shaxslarga nisbatan ijtimoiy munosabatga qanday ta‘sir ko‘rsatishini ijtimoiy-lingvistik jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda “nogironlik” tushunchasi statik tibbiy holat emas, balki dinamik ijtimoiy konsepsiya sifatida qaralmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi

konvensiyasiga muvofiq, nogironlik bu shaxsning jismoniy, aqliy yoki hissiy xususiyatlari hamda jamiyatdagi mavjud to‘siqlarning o‘zaro ta‘siri natijasidir. Ushbu ta‘rif nogironlikni “shaxsiy fojia” sifatida emas, balki ijtimoiy tengsizlik va barrerlar mahsuli sifatida tushunishga asos yaratadi.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti nogironlikni yanada kengroq doirada izohlaydi va uni atrof-muhit, sog‘liq bilan bog‘liq holatlar, genetik omillar, infeksiyalar yoki baxtsiz hodisalar natijasida vujudga keladigan holat deb baholaydi. Bu esa nogironlik masalasining global va ko‘p qirrali ekanini ko‘rsatadi. Nogironlikning ijtimoiy modeli bo‘yicha faol tadqiqot olib borgan olimlardan biri Michael Oliver hisoblanadi. U ijtimoiy modelni “nazariya, g‘oya yoki konsepsiya emas, balki amaliy vosita” deb ta‘riflaydi. Uning fikricha, nogironligi bo‘lgan shaxslar duch keladigan asosiy muammolar ularning individual nuqsonlaridan emas, balki ijtimoiy chetlatish va tizimli to‘siqlardan kelib chiqadi. Media va nogironlik masalasini o‘rgangan tadqiqotchilar ham nogironligi bo‘lgan shaxslarning ommaviy axborot vositalarida aks etishi jamiyatdagi tasavvurlarga bevosita ta‘sir ko‘rsatishini qayd etadilar. Barnes nogironlikning mediadagi tasviri ko‘pincha stereotiplashganini, ya‘ni nogironligi bo‘lgan shaxslar “bechora”, “yordamga muhtoj” yoki aksincha, “qahramon” sifatida ko‘rsatilishini ta‘kidlaydi. Shakespeare esa ijtimoiy modelning ilmiy va amaliy ahamiyatini ko‘rsatib, nogironlikni jamiyatning o‘zi ishlab chiqaradigan to‘siqlar bilan bog‘laydi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot **ijtimoiy-lingvistik yondashuv** asosida olib borildi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi. Birinchidan, qiyosiy-tahliliy metod asosida nogironlikka oid “imkoniyati cheklangan shaxs”, “nogiron”, “nogironligi bo‘lgan shaxs” kabi atamalarning semantik xususiyatlari va ularning ijtimoiy modelga mosligi tahlil qilindi. Ikkinchidan, kontekstual tahlil metodi yordamida ommaviy axborot vositalaridagi nogironlik bilan bog‘liq xabarlar, rasmiy bayonotlar va media materiallarda qo‘llanilgan til birliklari o‘rganildi. Uchinchidan, diskursiv tahlil asosida media matnlarida nogironlik qanday tasvirlanishi hamda tibbiy, hayriya va ijtimoiy modellarning qaysi ifodalarda namoyon bo‘lishi aniqlashga harakat qilindi.

Tadqiqot materiali sifatida nogironlik masalasiga oid ilmiy adabiyotlar, xalqaro hujjatlar, qonunchilik manbalari hamda O‘zbekiston mediasida uchraydigan ayrim matn namunalari olindi.

Natijalar. Tahlil natijalariga ko‘ra, nogironlik tushunchasining mediadagi ifodalanishi hali ham bir xil va barqaror me‘yor asosida shakllanmagan. Ayrim holatlarda nogironlik zamonaviy ijtimoiy modelga mos ravishda talqin qilinsa, boshqa holatlarda esa eski tibbiy yoki hayriya modeliga xos yondashuvlar saqlanib qolgan.

Birinchi natija shundan iboratki, media matnlarida “imkoniyati cheklangan shaxs” va “nogironligi bo‘lgan shaxs” iboralari ko‘pincha sinonim sifatida qo‘llanadi. Vaholanki, ularning semantik va mafkuraviy asoslari turlicha. “Imkoniyati cheklangan shaxs” iborasi shaxsning resurslari va imkoniyatlari kamligini anglatib, e‘tiborni individual cheklanishga qaratadi. “Nogironligi bo‘lgan

shaxs” iborasi esa shaxsni avvalo inson sifatida ko‘rib, nogironlikni uning yagona identifikatori darajasiga tushirmaydi.

Ikkinchi natija shuni ko‘rsatdiki, mediyada nogironligi bo‘lgan shaxslar ko‘pincha ikki qutbli obrazda aks etadi: bir tomondan “bechora”, ikkinchi tomondan esa “qahramon”. Bunday tasvir usuli jamiyatda real va muvozanatli tasavvur shakllanishiga to‘sqinlik qiladi. Chunki nogironligi bo‘lgan shaxs oddiy ijtimoiy subyekt sifatida emas, balki istisno holat sifatida ko‘rsatiladi.

Uchinchi natija sifatida nogironlik tushunchasining “sog‘lom” so‘zi bilan zid qo‘yilishi kamsituvchi ma‘no keltirib chiqarishi aniqlandi. Chunki barcha nogironligi bo‘lgan shaxslar kasal emas, barcha kasal insonlar ham nogiron emas. Demak, “nogiron” va “sog‘lom” oppozitsiyasining o‘zi semantik jihatdan muammoli.

To‘rtinchi natija sifatida shuni aytish mumkinki, media diskursida ishlatiladigan terminologiya nogironligi bo‘lgan shaxslarga nisbatan ijtimoiy munosabatni bevosita shakllantiradi. Noto‘g‘ri terminlar achinish, ajratish yoki stereotiplashni kuchaytirsa, inkluziv terminlar tenglik va hurmat tamoyillarini mustahkamlaydi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari nogironlikka oid terminologiyani shunchaki til birligi sifatida emas, balki ijtimoiy ongini shakllantiruvchi vosita sifatida ko‘rish zarurligini ko‘rsatadi. Media nafaqat axborot uzatadi, balki qadriyatlar va ijtimoiy me‘yorlarni ham ishlab chiqaradi. Shu sababli unda ishlatiladigan har bir termin muayyan mafkuraviy yukni o‘zida mujassam etadi.

Agar nogironligi bo‘lgan shaxslar haqida faqat rahm-shafqat uyg‘otuvchi ohangda gapirilsa, bu ularni teng huquqli fuqaro sifatida emas, yordamga muhtoj obyekt sifatida tasavvur qilishga olib keladi. Aksincha, faqat “qahramonlik” diskursi orqali yoritish ham boshqa bir stereotipni yuzaga keltiradi. Bunday holatda nogironligi bo‘lgan shaxslardan doim favqulodda iroda, matonat yoki alohida yutuqlar kutiladi. Natijada kundalik hayotda yashayotgan oddiy insonlarning real ehtiyojlari ko‘rinmay qoladi.

Shuningdek, maqolada keltirilgan tahlillar O‘zbekistonda nogironlikning ijtimoiy modeliga o‘tish jarayoni til va diskurs darajasida hali to‘liq yakunlanmaganini ko‘rsatadi. Qonunchilik va davlat siyosatida inkluziv tamoyillar mustahkamlanayotgan bo‘lsa-da, media matnlarida eski modelga xos birliklar va qarashlar saqlanib qolmoqda. Bu esa ijtimoiy islohotlarning mazmuni keng jamoatchilik tomonidan hali yetarli darajada anglanmaganini anglatadi.

Demak, nogironlikka oid medial nutqni takomillashtirish uchun jurnalistlar, muharrirlar, pedagoglar va tadqiqotchilar o‘rtasida yagona inkluziv til me‘yorlarini shakllantirish zarur. Bu nafaqat til masalasi, balki inson huquqlari, ijtimoiy tenglik va madaniy o‘zgarish masalasidir.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, nogironlik har bir insonning o‘ziga xos hayotiy holatlaridan biri bo‘lib, u shaxsning jamiyatdagi qadr-qimmatini kamaytirmaydi. Nogironligi bo‘lgan shaxslar teng yashash, ta‘lim olish, ishlash va jamiyat hayotida to‘laqonli ishtirok etish huquqiga ega.

Mazkur tadqiqot mediyada nogironlik tushunchasining ifodalanishi ijtimoiy ong va munosabatlarga kuchli ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Nogironlikka oid terminlarning noto‘g‘ri yoki stereotipik qo‘llanishi jamiyatda ajratish, kamsitish va biryoqlama tasavvurlarni kuchaytiradi. To‘g‘ri, hurmatga asoslangan va ijtimoiy modelga mos terminologiya esa inklyuziv muhit shakllanishiga xizmat qiladi.

Shu bois nogironlikni mediyada tasvirlashda terminologiyani yangilash masalasi oddiy uslubiy o‘zgarish emas, balki jamiyatning nogironligi bo‘lgan shaxslarga bo‘lgan munosabatini achinish va chetlatish darajasidan teng huquqlilik va hurmat darajasiga ko‘tarish vositasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Asian Productivity Organization. (2025). Enhancing disability-inclusive employment policies in Asia. APO.
2. Barnes, C. (1992). *Disabling imagery and the media: An exploration of the principles for media representations of disabled people*. Ryburn Publishing; British Council of Organisations of Disabled People.
3. Innovatsion rivojlanish agentligi. (2026, 26-yanvar). 2026-yilda imkoniyati cheklangan shaxslar uchun istisno tariqasida kvotalar ajratildi | 08.01.2026 [Video]. YouTube.
4. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. (2020, 15-oktabr). Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida (O‘RQ-641-son). Lex.uz.
5. Půlkrabová, K. (2023). *Terminology of disability: A historical perspective* [Bachelor’s thesis, Charles University].
6. Shakespeare, T. (2017). The social model of disability. In L. J. Davis (Ed.), *The Disability Studies Reader* (5th ed., pp. 195–203). Routledge.
7. United Nations. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)*. Treaty Series, 2515, 3.
8. World Health Organization. (2022). *Global report on health equity for persons with disabilities*. World Health Organization.
9. Yusupov, D. (2022). *Disability and citizenship in Post-Soviet Uzbekistan: The role of disabled people’s organisations, mahalla and Islam* [Doctoral dissertation, University of Sussex].